

СЕКЦІЯ 6

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ. ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ЕФЕКТИВНІСТЬ АРТТЕРАПІЇ ДЛЯ РІЗНИХ ГРУП ЛЮДЕЙ

EFFECTIVENESS OF ART THERAPY FOR DIFFERENT GROUPS OF PEOPLE

У статті досліджується поняття релігійності в контексті української духовності, її традицій та сучасних проявів. Розглянуто конструкт релігійності на основі сучасної наукової літератури, подано розрізнення масової та оцерковленої релігійності як характерних для сучасної людини відмінних проявів вірування, різні аспекти релігійності, зокрема когнітивний, емотивний, мотиваційно-ціннісний та конативний (поведінковий), підкреслюючи їх складність та багатогранність. Увагу приділено переплетенню християнських і язичницьких традицій в українській народній релігійності, що відображається у святкуванні Різдва, Великодня, Водохрещі, дитячих хрестин та інших обрядів, проілюстровано природоорієнтованість української ментальності, наведено приклади відображення давніх вірувань у сучасному справлянні свят за втрати первинного значення ритуалів. Висвітлено тенденцію до реміфологізації у сучасній побутовій релігійності та пересмислення старих звичаїв у новому світлі, широке розповсюдження прикмет та забобонів з язичницьким корінням та відродження у свідомості традиційних образів у видозміненій формі як відображення міфів, побудованих на архетипах колективного несвідомого. Досліджуються новітні течії в релігійності, такі як неоязичництво та окультні практики, які свідчать про еволюцію релігійних уявлень у сучасному суспільстві, акцентується на синкретизмі побутової релігійності, що втілюється у подекуди хаотичному поєднанні з християнством елементів інших релігій, езотерики, астрології тощо. Визначено позацерковність, або приватність, як розповсюджену форму сучасної релігійності, за якої особистість ідентифікує себе як віруючу в Бога, однак не відносить до конкретної віри або конфесії, не поділяє або не цілком поділяє певне віровчення, не слідує церковному канону та формує наповнення своєї релігійної ідентичності виключно на основі власних сакральних переживань, почуттів та ставлень. Стаття підкреслює важливість особистісного досвіду у формуванні побутової релігійності та вплив культурних чинників на ці процеси.

Ключові слова: релігійність, українська духовність, християнство, язичництво, побутова релігійність, неоязичництво.

The article examines the concept of religiosity in the context of Ukrainian spirituality, its traditions and modern manifestations. The author examines the construct of religiosity on the basis of modern scientific literature, distinguishes between mass and ecclesiastical religiosity as distinct manifestations of belief characteristic of modern man, analyzes various aspects of religiosity, in particular cognitive, emotional, motivational-value and conative (behavioral) aspects, emphasizing their complexity and multifacetedness. Important attention is paid to the interweaving of Christian and pagan traditions in Ukrainian folk religiosity, which is reflected in the celebration of Christmas, Easter, Epiphany, children's christenings and other rites, the nature-oriented nature of the Ukrainian mentality is illustrated, examples of the reflection of ancient beliefs in the modern observance of holidays due to the loss of the primary meaning of rituals are given. The tendency to remythologize in modern household religiosity and reinterpretation of old customs in a new light, the wide spread of omens and superstitions with pagan roots and the revival of traditional images in the mind in a modified form as a reflection of myths built on archetypes are highlighted collective unconscious. The latest trends in religiosity, such as neo-paganism and occult practices, which testify to the evolution of religious ideas in modern society, are studied, the emphasis is on the syncretism of everyday religiosity, which is embodied in the sometimes chaotic combination of elements of other religions, esotericism, astrology, etc. with Christianity. Non-church or privateness is defined as a widespread form of modern religiosity, in which a person identifies himself as a believer in God, but does not belong to a specific faith or denomination, does not share or does not fully share a certain creed, does not follow the church canon and forms the content of his religious identity exclusively on based on one's own sacred experiences, feelings and attitudes. The article emphasizes the importance of personal experience in the formation of household religiosity and the influence of cultural factors on these processes.

Key words: religiosity, Ukrainian spirituality, Christianity, paganism, everyday religiosity, neo-paganism.

УДК 159.922 + 316.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208>.

2024.67.44

Коляса К.В.

студентка II курсу магістратури за спеціальністю 053 – Психологія
Одеський інститут ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

Крюкова М.А.

к.психол.н., доцент,
доцент кафедри загальнонаукових,
соціальних та поведінкових дисциплін
Одеський інститут ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна Академія
управління персоналом»

Постановка проблеми. У сучасній науковій літературі поняття релігійності розглядається досить широко та визначається як ціннісно-сенсова орієнтація, внутрішня здатність індивіда до реалізації своїх релігійних установок; особливості суб'єктивного прийняття і засвоєння релігійних ідей, цінностей, норм, а також їхній вплив на свідомість, поведінку

й життєдіяльність особистості; специфічна властивість індивіда; конкретизація зв'язку з надприродним, що має психічну сутність та реалізується у свідомості індивіда; динамічна, багатоструктурна і багаторівнева система, основними складниками якої є релігійне світо-розуміння, релігійне світовідчуття та релігійне світостворення.

Релігія у житті сучасної людини присутня в різних формах: як ортодоксальна форма взаємодії з Богом, як чинник ризику потрапляння у деструктивні релігійні культу та як побутове звертання до Бога у складних життєвих ситуаціях. Ось чому аналіз наукових першоджерел потребує систематизації та структуризації.

Мета дослідження. Узагальнення та систематизація науково-психологічних уявлень про релігійність особистості.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В українській психологічній науці традиції дослідження різних аспектів релігійності пов'язані з духовністю та сенсовими пошуками особистості. Учені Л. Березовська, Г. Бондаренко, О. Войнівська, В. Докаш, Н. Дудар, Б. Копач та ін. активно вивчають ці питання [1; 2]. Так, Н. Дудар вирізняє масову релігійність, яка характеризується поверхневим рівнем релігійних переконань, слабкою релігійною вірою, недостатньою інтенсивністю релігійних почуттів і переживань, а також діяльнісною пасивністю й вираженою ритуалістичністю. Окрім цього, вона описує оцерковлену релігійність, що відзначається цілісністю і ґрунтовністю релігійних переконань, їх відповідністю конкретним релігійним віруванням, точністю виконання релігійних практик та активною участю у релігійних організаціях.

Оскільки релігійність є багатокомпонентним конструктом, у її структурі переважно виділяють когнітивний аспект – релігійні переконання, уявлення й вірування; емотивний аспект – досвідчення сакральних почуттів та станів; мотиваційно-ціннісний аспект – релігійні потреби й мотиви; конативний (поведінковий) аспект – релігійна поведінка, практики та ритуали [1, с. 18]. Уточнюючи структуру релігійності, О. Войнівська на конативному рівні виділяє культову та позакультову релігійність. Культова релігійність охоплює участь віруючих у богослужіннях і виконанні обрядових дій у межах церкви; позакультова ж включає дії та вчинки, що мотивуються релігійними нормами і принципами та проявляються у соціальній і побутовій сферах [1, с. 18]. Традиції української духовності та релігійності, започатковані М. Грушевським, сформуvalи плеяду сучасних науковців, які продовжують розвивати цю тему (Ю. Борейко, А. Колодний, Н. Литвиненко, В. Литовченко, Л. Овсянкіна, В. Олійник, Н. Семергей, В. Чуйко тощо) [3; 4]. Учені вказують на те, що характерним для української народної релігійності є переплетення християнської та язичницької традицій [2].

Дослідники наводять багато прикладів переплетення прадавніх язичницьких традицій із засвоєним християнським каноном: відображення домонотеїстичних вірувань у святкуванні християнських свят і справлянні церковних ритуалів. Святкування Різдва Христового

є яскравим прикладом цього синкретизму: традиції святкування народження Божича Коляди (Сонця-Дитини) збереглися в українському народному святі Різдва. Аналогічно свято Нового року має корені в язичницьких обрядах весняного відродження природи.

На одночасне існування «офіційної» та народної релігій звертав увагу М. Вебер: Бог і «світ духів» існують паралельно у свідомості людей.

Народна релігійність розуміється як реально функціонуюча система вірувань і практик, що детермінується природним і соціальним оточенням. Християнство в Україні ніколи не мало «чистого» вигляду поза межами Церкви; воно завжди містило елементи «християнізованого язичництва». Це проявляється у збереженні забобонів і дохристиянських звичаїв на поведінковому рівні. Приороорієнтованість української ментальності відображається у сакралізації землі й землеробської праці.

Яскравою формою поєднання антеїстичних і християнських уявлень є колядка «Святі орачі», де в хліборобській праці постає Свята Трійця. Основні свята зберегли попередні прояви святкування: Різдво Христове має корені у святкуванні народження Божича Коляди. Ритуал посівання не має жодного християнського обґрунтування і закріпився у народній обрядовості. Язичницькі елементи проявляються також в обрядах святкування Великодня.

Народна релігійність зберігається серед старших сільських мешканців як частина традиційного виховання. Водночас відзначається намагання відродження язичництва як окремої релігії.

Ю.Г. Борейко описує повір'я та прикмети сучасної побутової релігійності: протиставлення «правий – лівий», «життя – смерть», «земний світ – потойбічний світ» відображають бінарну модель світу.

Таким чином, явище «реміфологізації» при-таманне сучасній позакультовій релігійності: міфи побудовані на архетипах колективного несвідомого.

Сучасна побутова релігійність відповідає поняттю масової релігійності з певною розмитістю розуміння віроповчальних значень та символів. Це явище включає різноманітні елементи: забобони, прикмети та обряди з язичницьким корінням.

Надумкувченої, виділення культової та позакультової форм релігійності є фундаментальним в організації та проведенні досліджень. Традиції української духовності та релігійності, започатковані М. Грушевським, сформуvalи плеяду сучасних науковців, які продовжують розвивати цю тему (Ю. Борейко, А. Колодний, Н. Литвиненко, В. Литовченко, Л. Овсянкіна, В. Олійник, Н. Семергей, В. Чуйко та ін.) [1; 2]. Учені вказують, що характерним для укра-

їнської народної релігійності є переплетення власне християнської та язичницької традицій [2]. Дослідники наводять багато прикладів переплетення прадавніх язичницьких традицій та засвоєного християнського канону, відображення домонотеїстичних вірувань у святкуванні християнських свят та справлянні церковних ритуалів, як-от святкування Різдва, Нового року, Великодня, Водохрещі та справляння хрестин, де історично, а подекуди і нині присутні прадавні елементи [2].

У сучасному аспекті повсякденна, або побутова, релігійність пов'язується з релігійною свідомістю як способом ставлення віруючого до світу через систему поглядів і почуттів, смисл та значення яких становить віра в надприродне, у якій вирізняються теоретичний та буденний пласти. Даний аспект широко досліджує Ю. Борейко, указуючи, що синкретизм релігійних ідей із переосмисленими віруваннями архаїчного типу автохтонного походження (віра у чаклунство, магію, віщі сні, міфологічні образи), інтересом до ірраціоналізму (окультизм, астрологія) та науковими ідеями та уявленнями складає у сукупності особливості буденної релігійності сучасної людини [3; 4]. Ці складники відображаються як на когнітивному (ідеї, уявлення, значення, смисли), так і на поведінковому (наявність звичних рутинізованих практик) рівні сучасної побутової релігійності.

Також важливо зазначити, що сучасна побутова релігійність не є статичною; вона постійно еволюціонує під впливом соціальних змін і культурних трансформацій. Наприклад, дослідження показують зростання інтересу до езотеричних практик серед молоді. Це свідчить про те, що нові форми релігійності активно інтегруються в повсякденне життя людей.

Синкретизм у побутовій релігійності може бути проілюстрований прикладами з повсякденного життя: багато людей поєднують християнські обряди з елементами стародавніх язичницьких традицій. Наприклад, під час святкування Різдва часто використовуються обряди прикрашання осель та приготування традиційних страв, які мають язичницьке коріння.

Окрім того, сучасна побутова релігійність включає у себе й новітні течії: неоязичництво та різноманітні окультні практики. Це свідчить про те, що інтерес до стародавніх вірувань не зникає з часом, навпаки, він адаптується до нових умов життя. Таке поєднання традиційних і нових форм релігійності може бути пояснене потребою людей у пошуку сенсу й стабільності в умовах швидких соціальних змін.

Дослідження показують також важливість впливу культурних чинників на формування побутової релігійності. Наприклад, в Україні спостерігається активне повернення до народ-

них традицій у контексті сучасної глобалізації. Це повернення часто супроводжується переосмисленням старих звичаїв у новому світлі.

Важливо зазначити й той факт, що повсякденна релігійність часто проявляється через участь у різноманітних обрядах та святкуваннях. Наприклад, обряди посівання на Новий рік або святкування Великодня містять елементи як християнської символіки, так і язичницькі традиції. Ця змішана форма релігійності демонструє глибокі корені української культури й її здатність адаптуватися до нових умов.

У цьому контексті також варто звернути увагу на роль особистісного досвіду у формуванні побутової релігійності. Як зазначає Ю.Г. Борейко, буденна релігійна свідомість формується під впливом життєвого досвіду людини та її оточення. Таким чином, особистісні переживання й спостереження стають основою для формування індивідуальних уявлень про віру.

До сучасних проявів, на думку Ю. Борейка, повсякденної народної релігійності належить також обрядовість, для якої характерні «поцейбічний прагматизм» (конкретне корисне значення), імпровізація, особливе місце магії та цілительства, різні способи подолання злочастя і повернення везіння, змішування канонічного письмового наративу з малим, локальним, як правило, усним, домінування невербальної культури (практики не пояснюються або не можуть бути пояснені) [3; 8].

Сьогодні збереження елементів традиційної народної релігійності відбувається у вигляді окремих прикмет, забобонів, побутової віри у магію і чаклунство, що підтверджується емпіричними дослідженнями. Наприклад, Б. Копач зазначає, що 63,5% вірять у віщі сні, 57,4% – у магію, чарівників і відьом, 37% – у прикмети [6, с. 893]. Н. Пивоварова наводить дані, згідно з якими 18% віруючих переконані в можливостях народних цілительів, а 22% визнають такі здібності у ворожок і чаклунок.

Водночас, як було зазначено, повсякденною народною релігійністю на рівні з традиційним християнством сучасна буденна релігійність не вичерпується, містячи також езотеричні уявлення, які в народній традиції відсутні: наприклад, 60% опитаних загалом, включно з віруючими та тими, хто вагається, вірять у реінкарнацію, а 18% довіряють астрології, що підтверджує еклектичність повсякденних релігійних уявлень і поєднання різних віровчень. Сучасна побутова релігійність є складним конструктом і включає у себе різноманітні елементи. Як зазначає Н. Пивоварова, сучасна релігійність характеризується детермінантами та тенденціями розвитку [9, с. 117]. Це може проявлятися через синкретизм стародавніх язичницьких практик із новими формами релігійності. Наприклад, багато людей поєднують

християнські обряди з елементами стародавніх язичницьких традицій. Такі елементи можуть включати обряди прикрашання осель під час свят або приготування традиційних страв.

У контексті побутової релігійності важливо враховувати також вплив культурних чинників на формування побутової релігійності. Як зазначає Г. Бондаренко у своїх дослідженнях народної релігійності українців в умовах соціальних змін, ці культурні зміни часто супроводжуються поверненням до стародавніх традицій [2]. Це повернення може бути пов'язане з потребою людей у стабільності та сенсі під час соціальних трансформацій. Важливим складником сучасної побутової релігійності є обрядовість. Як зазначає Ю.Г. Борейко, обрядовість має «поцейбічний прагматизм», що означає конкретне корисне значення для людей [3; 8]. Це може проявлятися через різноманітні практики – від виконання обрядів на свята до використання прикмет у повсякденному житті.

Окрім того, сучасна побутова релігійність включає новітні течії: неоязичництво та різноманітні окультні практики. Це свідчить про те, що інтерес до стародавніх вірувань не зникає, навпаки, він адаптується до нових умов життя. Таке поєднання традиційних і нових форм релігійності може бути пояснене потребою людей у пошуку сенсу й стабільності в умовах швидких соціальних змін.

Дослідження показують також важливість впливу культурних чинників на формування побутової релігійності. Наприклад, активне повернення до народних традицій у контексті сучасної глобалізації може свідчити про глибокі корені української культури. Важливо зазначити й той факт, що повсякденна релігійність часто проявляється через участь у різноманітних обрядах та святкуваннях. Наприклад, обряди посівання на Новий рік або святкування Великодня містять елементи як християнської символіки, так і язичницькі традиції.

Ця змішана форма релігійності демонструє глибокі корені української культури й її здатність адаптуватися до нових умов.

Також у контексті сучасної побутової релігійності відзначається ще один феномен – «позацерковна», або «приватна», релігійність, за якою людина, ідентифікуючи себе як віруючу в Бога або як християнина, не відносить себе до певної конфесії, не поділяє (або поділяє не цілком) конкретне віровчення і не залучена до Церкви в значенні участі в обрядах та включеності в певну релігійну громаду. Релігійність у такому разі ґрунтується на тій же суміші засвоєних фрагментарних поглядів та життєвого досвіду, що й буденна релігійна свідомість; вона відображає «приватні богословські думки», замикається на власних

сакральних переживаннях, почуттях та ставленнях людини. Позаінституційна приватна релігійність широко фіксується в дослідженнях останніх років, зокрема в роботах Я. Бугерко, Н. Тодосійчук, Н. Пивоварової, Н. Рожанської, Н. Куліш та Г. Свідерської [4]. Загалом сучасна побутова релігійність відповідає поняттю масової релігійності з певною розмитістю розуміння віроповчальних значень та символів і допущенням існування віри поза конкретною релігією і загалом поза вірою саме в Бога [4].

Сучасна побутова релігійність є складним конструктом і включає у себе різноманітні елементи. Як зазначає Н. Пивоварова, сучасна релігійність характеризується детермінантами та тенденціями розвитку.

Це може проявлятися через синкретизм стародавніх язичницьких практик із новими формами релігійності. Наприклад, багато людей поєднують християнські обряди з елементами стародавніх язичницьких традицій. Такі елементи можуть включати обряди прикрашання осель під час свят або приготування традиційних страв. У контексті побутової релігійності важливо враховувати також вплив культурних чинників на формування побутової релігійності. Як зазначає Г. Бондаренко у своїх дослідженнях народної релігійності українців в умовах соціальних змін, ці культурні зміни часто супроводжуються поверненням до стародавніх традицій [2]. Це повернення може бути пов'язане з потребою людей у стабільності та сенсі під час соціальних трансформацій.

Важливим складником сучасної побутової релігійності є обрядовість. Як зазначає Ю.Г. Борейко, обрядовість має «поцейбічний прагматизм», що означає конкретне корисне значення для людей [3; 8]. Це може проявлятися через різноманітні практики – від виконання обрядів на свята до використання прикмет у повсякденному житті.

Окрім того, сучасна побутова релігійність включає новітні течії: неоязичництво та різноманітні окультні практики. Це свідчить про те, що інтерес до стародавніх вірувань не зникає, навпаки, він адаптується до нових умов життя. Таке поєднання традиційних і нових форм релігійності може бути пояснене потребою людей у пошуку сенсу й стабільності в умовах швидких соціальних змін.

Дослідження показують також важливість впливу культурних чинників на формування побутової релігійності. Наприклад, активне повернення до народних традицій у контексті сучасної глобалізації може свідчити про глибокі корені української культури.

Важливо зазначити й той факт, що повсякденна релігійність часто проявляється через участь у різноманітних обрядах та святкуваннях. Наприклад, обряди посівання на Новий рік або святкування Великодня містять елементи

як християнської символіки, так і язичницькі традиції.

Ця змішана форма релігійності демонструє глибокі корені української культури й її здатність адаптуватися до нових умов.

Висновки. Узагальнюючи, можна констатувати, що в українській психологічній науці існують традиції розуміння та вивчення релігійності на всіх рівнях, розглядати її через позакультові форми релігійності, підвищення інтересу до ірраціоналізму та світських і наукових світоглядних ідей та уявлень із позаконфесійністю як характерною рисою. Отже, за порівняно обширного розгляду народної релігійності в історичному та сучасному аспектах більш докладного дослідження потребують такі складники сучасної повсякденної релігійності, як синкретизм з іншими віровченнями, ірраціоналістичні погляди (окультизм, астрологія), світські та наукові ідеї в їх безпосередньому прояві у побутовій релігійності сучасної людини. На порядку денному з'являється потреба в дослідженнях особливостей побутової релігійності у сукупності її складників серед різних вікових, соціальних, територіальних груп в актуальний час; у детальному вивченні специфіки, структури і проявів повсякденної релігійності у зв'язку з повномасштабною фазою російської агресії та особливою роллю військових капеланів у збереженні психологічного здоров'я воїнів. Саме ці аспекти становлять перспективу подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Березовська Л.І., Лешко Д.Д., Шевчук С.М. Релігійність та суб'єктивне благополуччя молоді: емпіричний ракурс. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 3(79). С. 17–25.
2. Бондаренко Г. Народна релігійність українців в умовах соціальних змін кінця XX – початку XXI століття. *Народна творчість та етнологія*. 2014. № 3. С. 21–29.
3. Борейко Ю. Буденна свідомість і/або повсякденність у світі релігії. *Соціологічні студії*. 2014. № 1. С. 43–50.
4. Бугерко Я.М., Тодосійчук Н.М. Раціональність і релігійність: їх вплив на поведінку української молоді під час війни. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Трансформаційні процеси соціально-гуманітарної сфери сучасної України в умовах війни: виклики, проблеми та перспективи»*, 2–3 червня 2022 р. Тернопіль, 2022. С. 79–83.
5. Докаш В., Морчог І. Релігія як фактор ідентифікації особистості: соціокультурний аспект. *Релігія та соціум*. 2014. № 1–2. С. 199–208.
6. Копач Б.В. Релігійна свідомість як предмет психологічного дослідження. *Перспективи та інновації науки. Серія «Психологія»*. 2024. № 3(37). С. 885–894.
7. Овсякіна Л.А., Хрипко С.А. Духовно-релігійні цінності сучасної молоді: усталеності та інновації. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2017. Вип. 38. С. 175–183.
8. Олійник В.В. Космогонічні символи в народних віруваннях і традиціях українців Закарпаття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2015. № 1. С. 182–186.
9. Пивоварова Н.П. Сучасна релігійність: детермінанти, характерні риси, тенденції розвитку. *Грані*. 2014. № 2. С. 117–123.
10. Черних О. Роль індивідуальної релігійності у прояві ціннісно-сміслових орієнтацій особистості. *Вісник Львівського університету. Серія «Психологічні науки»*. 2021. Вип. 9. С. 251–258.